

ZSIDÓ TANÁROK ÉS TANÍTVÁNYOK SZEMBESÜLÉSE A HOLOKAUSZTAL CHAVA BARUCH

A nyolcvanas évek elején, tanári pályám kezdetén, nem egyszer fordult elő velem, hogy a Holokauszt tanítása közben tanítványaim némelyike könnyes szemmel állt fel, s feldúlva távozott az osztályból, meg sem várva a kicsengetést. Barátaik ilyenkor körülállva vigasztalták őket, mások asztalom mellett gyülekeztek: nekemtámadtak vagy éppen bátorítottak. Mirjám nevű tanítványom érzékenysége odáig jutott, hogy igazgatói engedélyt kapott arra, hogy bármikor távozhat az iskolából, miután nappal is a Holokauszttal kapcsolatos rémképeket látott. Kicsi kora óta foglalkoztatta e téma, sokat olvasott és hallott róla. Voltak olyan tanítványaim is, akik nem akartak ismét a szörnyű múltból hallani, mikor jelenünk is éppen elég problematikus volt számukra.

Buzgóságomban családtagjaimat is bevontam a tanításba: Auschwitzot megjárt édesanyámat állítottam diákjaim elé tanúskodni. Tanítványaimra ez hosszú évekre szóló hatással volt, de anyám hetekig ápolásra szorult, ami engem örökre eltávolított annak még a gondolatától is, hogy ismét ilyen szívességre kérjem őt.

Később a történelmi munkaközösség keretében szembesültem heves ellenállással, mikor a zsidótanács (Judenrat) működéséről s az ezzel kapcsolatos dilemmákról beszéltünk. Az addig hozzám igen közelálló kolléganőm szenvedélyesen visszautasított minden olyan megközelítést, amely akár a legcsekélyebb megértéssel beszélt a Judenrat vezetőinek határozatairól vagy cselekedeteiről. Semmilyen dokumentummal nem lehetett őt eltántorítani álláspontjától, csak azt tekintette érvényesnek, amit az anyukája mesélt neki a Judenratról, hiszen ő ott volt, átélte.

Ezek a példák a Holokauszttal való szembesülés és az ezzel kapcsolatos tanítás nehézségeiről szólnak. Ezeket főleg azok a szubjektív érzelmek okozzák, amelyek ott élnek úgy a tanítványok, mint a tanárok szívében, már azelőtt, hogy elkezdődne valamiféle tudatos, akadémikus vagy didaktikus tanítási folyamat.

A Holokauszt tanításáról máig folynak – és folytatódni is fognak – világszerte a viták, éppen a történelmi jelenség felfoghatatlansága miatt. Bármilyen hitű vagy meggyőződésű legyen is egy tanár, nehéz feladat előtt áll, hiszen a tudományos dokumentációra alapozott tényszerű oktatás és az erkölcsi értékek elmélyítésére való törekvés között nem egyszerű megtalálni a középutat. Arról sincs konszenzus, mit, mennyit és milyen korban érdemes elmondani. Mielőtt a tanár didaktikai eszközeivel tanítványai elé áll, önmagával kell tisztáznia, miért kell szerinte a Holokausztot tanítani, s mivel jár ez a folyamat. A Holokauszt tragédiája az emberek tetteinek következménye: a gyilkosok, az áldozatok, a csendesen beleegyező tömegek és a

mentők is emberek voltak. Ezért a Holokauszt elsősorban univerzális jelenség. De éppen azok miatt a különbségek miatt, amelyek megkülönböztetik a gyilkost az áldozattól, nem lehet csak az általános emberi szenvedésről beszélni, s így elkerülni olyan lényeges kérdéseket, mint például az egyéni s a közös felelősség vállalásának problémája.

Zsidó tanítványokat tanító tanároknak számolniuk kell egy sor egyedi kérdéssel, melyekre nagyon nehéz racionális, egyszerű, elfogadható választ találni, amikor a történelmet életközébe akarjuk hozni. Célunk az, hogy a tanuló megismerje a történetet, de ne csak a tudását, hanem erkölcsi értékeit és emberi mivoltát is gazdagítsa. Zsidó identitását bátran vállalja, s így állja meg helyét a világban.

Normális és abnormális erkölcsi értékek

A nemzetiszocialista rendszer kulturális és társadalmi forradalma alapján véve abban nyilvánult meg, hogy eleve érvénytelennek nyilvánította a zsidó–keresztény erkölcsi értékeket, s a saját fajelméleti rendszerével helyettesítette azokat. E szerint az embert nem a meggyőződése, avagy cselekedetei alapján, hanem származása szerint kell megítélni.

A zsidók eleve bűnösnek nyilvánították, mivel zsidónak születtek. A középkorban a zsidók kikeresztelkedhettek és ezzel megváltoztathatták sorsukat. A faji ideológiával szemben tehetetlenül, kiszolgáltatottan álltak, sorsukon többé változtatni nem tudtak. Ezt a határtalan kiszolgáltatottságot, melyből nem volt kiút, nem könnyű megmagyarázni zsidó tanítványoknak. Nem egyszerű szembesülni egy olyan nép történelmével, melyet évszázadokon át gyűlölték és üldöztek mássága miatt. A modern antiszemiták vagy a náci fajelmélet fejtegetéseit elemezve, nem lehet elkerülni azt a fojtogató kérdést, mely minden zsidó szívében felvetődhet: „Lehet, hogy igazuk van, talán tényleg ilyenek vagyunk? Különbözik miért gyűlölnének bennünket ennyire?” A másik véglet, ha a tanuló arra a következtetésre jut, miszerint az ő „fajtája” a legkiválóbb, s a gyűlölködő világgal szemben csak saját erejére számíthat: csak az erő és az önzés védheti meg.

A tanárnak fontos feladata, hogy a tanulókkal együtt felszínre hozza és tisztázza ezeket a kérdéseket. Újra meg újra meg kell alapozni s erősíteni a normális humánus erkölcsi értékeket, melyek alapja a Tízparancsolat, amely arra int, hogy „Ne ölj, s szeresd felebarátodat”. Ezt állíthatjuk szembe az abnormális faji ideológiával, amelynek alkalmazása – bárkivel kapcsolatban – igazságtalan és bűnös, és amely a náci uralom idején szisztematikus népiirtásba torkollott. A legfontosabb feladatunk az, hogy tanítványaink keserősége ne forduljon gyűlölködésbe, hanem képessé váljanak mások szenvedését is megérteni, átérezni.

A bizalom visszanyerése

A Holokauszt következtében az emberekbe vetett alapvető bizalom egyik napról a másikra súlyosan megingott. A náci fajelmélet kivitelezői nemcsak a hatalom emberi voltak, hanem az akkori társadalom legtöbb tagja: szomszédok, volt munkatársak, ismerősök, akiket a zsidók korábban barátaiknak, polgártársaiknak, felebarátaiknak hittek. Ezek az emberek eltúrték, hogy szomszédaikat kirekesszék a társadalmi és gazdasági életből, megfosszák alapvető jogaiktól, megkülönböztető jelekkel megalázzák, gettókba zárják, s végül elhurcolják. Sokan az egykori jó szomszédok közül rögtön kiürítették az elhurcoltak lakását, s ha valaki véletlenül visszajött, általában nem részesült örömteli fogadtatásban.

Ez a hirtelen fordulat azért volt különösen kegyetlen, mert az akkori európai zsidóság zöme azt hitte, hogy a XIX. században megszerzett emancipáció örökre felszámolta a középkor sötéttségét, s végre egyenjogú polgárok, egyenlő emberek lehetnek szülőföldjükön, melyet oly hön szerettek. Így büszkélkedtek németségükkel a német zsidók, s magyarságukkal a magyar zsidók.

Hogyan lehet bízni az emberekben egy ilyen mély csalódás után? Lesz-e valaha remény arra, hogy zsidók s nem zsidók együtt éljenek? Ez a probléma még mélyebb s keservesebb, mint az, amikor a haláltáborok világát igyekszünk megismertetni a tanítványokkal.

A borzalmakat látva-hallva, nem egy tanítvány hördül fel keserűen, feltéve a megválaszolhatatlan kérdést: „Hol volt az Isten?” A barátba, a szomszédba, a hatalomba, a törvénybe, az emberbe, a szeretetbe, a jóságba vetett bizalom visszanyerése az Istenbe vetett hit visszaszerzését is jelenti. Ezt a bizalmat a Világ Igazai* közé tartozó emberek történeteinek bemutatásával próbáljuk visszaállítani.

A családba vetett hit és a család értékeinek megőrzése

A náci rendszer zsidóüldöző politikája mély sebet ütött a zsidó családokon. Az ember természetes fejlődésének egyik legfontosabb alapja a család. A család adja a gyermek biztonságérzetét, itt alakul ki a szülőkbe vetett bizalom, itt adódnak át generációról generációra a hagyományok, a család köti össze a múltat a jövővel. Normális körülmények között a szülők gondoskodnak gyermekeikről, s a család kiterjedt rokonságot is jelent.

Ez az egyensúly borult fel kíméletlenül a Vészkorszakban majdnem minden zsidó családban. A világszerte ismert képek, melyeken SS-legények mosolyogva emelik gumibotjukat a reszkető öreg nagymamára, még a dédunokák szívében is kitörölhetetlen nyomot hagytak.

A zsidó gyermekek sokszor szüleik szerepét vették át, mikor életüket kockáztatva, a gettó falain átmászva ők szereztek élelmet családjuknak. Azok a zsidó gyermekek is

* A Világ Igazai azok az emberek, akik a Holokauszt idején zsidókat mentettek meg és ezért a jeruzsálemi Yad Vashem Intézet kitüntetésben részesítette őket. (A szerk.)

fájó dilemmákkal találták magukat szemben, akik keresztény környezetben bujkáltak: az idegen, ismeretlen és ellenséges környezet, a szülőktől való elszakadás, az utánuk való vágyakozás, valódi identitásuk eltitkolása állandó félelemmel járt.

Másfelől, szerencsésebb helyzetben, ha a menedéket adó emberek szeretetteljesek voltak, a gyerekek a hovatartozás konfliktusával szembesültek. A zsidó családok tagjai lehetetlen választásokra kényszerültek: bemenni a gettóba az öreg szülőkkel, vagy árja papírokkal megpróbálni egyedül menekülni, avagy csatlakozni az ellenállási mozgalmakhoz. Chájke Grossmann, a bialisztoki gettó egyik fiatal zsidó harcosa hosszú évek után is lelkiismeret-furdalással emlékezett vissza édesanyja szemére, mikor búcsú nélkül hagyta ott őt s zsidó barátait a gettóban, hogy maga az ellenállókhoz csatlakozzon (Grossmann 1965, 29, 34, 60, 61).

Márkus Péter kilencéves volt, mikor a budapesti gettó Wesselényi utcai kórházában feküdt betegen. Legkeserveesebb emléke ebből a korszakból az volt, mikor betegágyából látta, amint édesanyja az utolsó falat kenyeret lopja el az egyik haldokló betegől kisfia számára (Baruch 1997, 92). Egy névtelen, gyerekes kézírású levélben, melyet rokonok kézbesítettek, egy munkatáborban sínylődő tízéves lengyel zsidó kisfiú esdekelve kérdezte apját, mitévő legyen: „Ha itt kell továbbra is maradnom, abba belehalok, két krumplit kapunk egy napra, reggeltől estig dolgozunk a kemény télben, ütnek, vernek bennünket, de ha megpróbálok megszökni, akkor tudom, hogy lelőnek. Kérlek, drága Apám, mondd meg mit csináljak, válaszolj minél előbb...”

Vannak pedagógusok, akik azt a kérdést teszik fel tanítványaiknak: „Mit tennétek a helyükben?” Lehetséges ilyen kérdésekre valóban válaszolni? Van egyáltalán jogunk, nekünk, jóllakott, szabad embereknek valamiképpen őket bírálni, képesek vagyunk-e valóban a helyükbe képzelni magunkat? Nem helyesebb-e megismerni a különböző utakat, amelyeket ezek a zsidó emberek választottak, és azt, hogy milyen árat fizettek választásaikért? Így érthetik meg a gyerekek azt, hogy még ezekben a szorult helyzetekben is mindenkinek volt valamiféle választási lehetősége, amelyben saját erkölcsi felfogása szerint döntött.

Bemutathatjuk például a Janus Korczak néven ismert Henrik Goldsmith lengyel zsidó orvos és nevelő példáját: dr. Korczak, aki évtizedeken át a gyermekek nevelésének szentelte életét, 1942-ben a varsói gettó árvaházában gondozta az ott élő gyerekeket. Amikor az árvaház lakóit is deportálták, dr. Korczaknak lehetősége lett volna a menekülésre, ám ő tanítványaival együtt szállt fel a Treblinkába tartó vonatra, a halálba (Weingarten 1979, 338–339).

Hasonló dilemmákkal küzdöttek a zsidó tanácsok tagjai, akiket egyik oldalról üldözőik kegyetlen parancsai, a másiktól zsidó társaik mérhetetlen szenvedési kínoztak.

A Holokauszt során zsidó családok millióit gyilkolták meg úgy, hogy még hírmondó sem maradt belőlük. Akik megmenekültek a haláltól, megtört, szétbomlott családok egyedülálló tagjaiként kezdték újra életüket, de szívükben örökre siratták meggyilkolt családtagjaikat, folyton önmagukat marcangolva: „Miért éppen én maradtam életben, mit ér az életem szeretteim nélkül?” Tanítványainkkal ezért fontos

megismertetni azokat a történeteket is, amelyek az összetartást és önfeláldozást példázzák. Valamint beszélni arról az életerőről, amelynek segítségével később, a háború után a túlélők új családokat alapítottak, új hazájukban mindent előlről kezdtek. A család értékének megőrzése a jövőbe vetett hitet és a reményt jelképezi, amely nélkül nem maradhat fenn a zsidó élet folytonossága.

Az elpusztított zsidó világ emléke

A Holokauszt teljesen kiszakította a háború után született zsidókat népük múltjának, jelenének s jövőjének folytonosságából. Népes családokról sokszor még egy kép se maradt fenn, nincsenek sírok, amelyek keretet adnának a gyásznak s megőriznék az emlékeket. Az évszázados zsidó kultúra nyomai – jesivák, rabbinátusok, zsidó újságok, könyvkiadók, iskolák, színházak – eltűntek, s ha maradt is belőlük valami, az élet elsodorta közelükből az utódokat. Évtizedekig tartott, míg újrakezdődött a zsidó élet azokban az országokban, ahol azelőtt évszázadokig virágzott a zsidó kultúra. Hogyan lehet ezt a kultúrát megismertetni a Holokauszt utáni új generációkkal?

Ez a kérdés a zsidó nép szétszórtsága miatt, a diaszpórában még problematikusabb, nem csak a geopolitikai, hanem a nyelvi különbségek miatt is. Megelégedhetünk-e a helyi zsidó kultúra feltárásával, tanításával? Jellemzi-e, tükrözi-e a helyi zsidóság története a világ zsidóságának történetét és kultúráját?

Az izraeli tanároknak is nehéz a feladatuk ebből a szempontból, hiszen a földrajzi távolság miatt nincs fizikai lehetőség az egyes zsidó közösségek történetét a helyszínen feleleveníteni: csak képek, dokumentumok, könyvek állnak rendelkezésünkre. Semmi nem pótolhatja azt az élményt, amelyet a helyszínen megismert történelem kínál. Ez a probléma különösen akkor érzékelhető, amikor izraeli diákok Lengyelországba látogatnak: nagyon nagy hatással van rájuk a haláltáborok meglátogatása, de alig tudják elképzelni vagy felidézni a hajdani zsidó életet. Ezek a nehézségek csak még jobban kiemelik a jelentőségét annak a feladatnak, hogy megalapozzuk és megerősítsük az ifjú zsidó generáció identitását.

Antiszemitizmus és asszimiláció a Holokauszt árnyékában

A Holokausztot túlélő zsidók, bármely részén is telepedtek le a világnak, nem kerülhették ki azt a kérdést, melyet már említettünk, mikor a bizalom visszanyerésének lehetőségéről beszéltünk: „Lehetséges-e ismét együtt élni a keresztényekkel a történetek után, s ha igen, akkor hogyan?” Izraeli tanárként meg sem próbálkozom, hogy választ keressek erre a kérdésre, hiszen annyi mély, szinte megoldhatatlan problémánk mellett ezzel a kérdéssel nekünk itt, a zsidó államban nem kell foglalkoznunk. Az viszont tény, hogy a Holokauszt után is él, sajnos nemegyszer virágzik az antiszemitizmus, a neonácizmus, sőt ma már nem szégyellik tagadni a Holokauszt megtörténtét sem.

Segítenünk kell, hogy fiatal zsidó tanítványaink meg tudják fogalmazni saját viszonyukat az antiszemitizmushoz és az asszimilációhoz, hogy könnyebben tudják megválasztani saját útjukat, vállalják-e zsidó identitásukat és mindazt, ami evvel jár, vagy sem.

A Holokauszt tanítása Izraelben

A Holokauszt zsidó tanítványoknak való tanításával kapcsolatban nem lehet mellőzni azt a tényt, hogy a zsidó államot, Izraelt, rögtön a borzalmas tragédia után alapították meg. Izrael léte világszerte minden zsidó életére akarva-akaratlanul hatással van. Ez a hatás nemcsak politikai értelemben van jelen, hanem főleg annak tudatában – az államalapítók szándékának megfelelően –, hogy Izrael minden zsidónak a menedéke. A Holokauszt tanításának történetét Izraelben a társadalomnak a két végponthoz, egyrészt a *Hasoah*hoz (Holokauszt), másrészt a *Hatkumá*hoz (feltámadás) való viszonya határozta meg.

Az 1945–1961 közötti időszakot a cionista periódusként emlegetik (Firer 1988, 18). Izrael megalapításának első éveiben a Holokauszt témáját határtalanul mély érzelmi hullámok vették körül. Ez annál is inkább érthető, miután a túlélők zöme Izraelben telepedett le. Ebben a forró érzelmektől lüktető légkörben nehéz volt higgadt pedagógiai felfogást kialakítani (Carmon 1988, 75).

Ebben az időben ez volt a legfontosabb kérdés: „Miért mentek a zsidók a halálba, mint a nyáj a vágóhídra?” A fájdalommal és a szégyennel való vívódás árnyékában ez a kérdésfelvetés egyben igazolta a cionizmust, miszerint a zsidóknak nincs és nem lehet jövője a diaszpórában. Az ifjúságot arra nevelték, hogy Izrael állam felépítésének szenteljék életüket. A régi hajlongó galuti (a száműzetésben, diaszpórában élő) zsidó, és az új büszke, öntudatos szabre (Izraelben született) zsidó képe közötti különbség nagyon hatásos volt, olyannyira, hogy a szabre alakja körül szinte mítosz alakult ki.

1961–1980 között az ún. demokratikus periódusról beszélnek (Firer 1988, 18).

Az 1961-ben lezajlott Eichmann-per nagy hatással volt az izraeli társadalomra, és a Holokauszthoz való viszonyt is alaposan megváltoztatta. Ebben az időben a szégyenérzet alábbhagyott, s inkább a zsidók hősiességét és emberi helytállásukat állították a középpontba. A hangsúly a cionizmusról áthelyeződött a demokrácia és az emberi jogok tiszteletére.

1980–1993 között az ún. demokratikus cionizmus korszaka következett (Firer 1988, 19).

Bármennyire furcsának tűnhet, Izraelben a Holokausztot csak 1980 után kezdték a középiskolákban szisztematikusan tanítani, és az érettségi vizsgák követelményei közé beiktatni. Addig ezzel a témával főleg az emlékünnepek, az irodalom és az ifjúsági mozgalmak keretében foglalkoztak. Az 1967-es Hatnapos Háború új és eddig nem ismert dilemmákkal állította szembe az izraeli társadalmat. Azzal a kérdéssel kellett megbirkózni, hogy hogyan lehet a demokratikus rendszert fenntartani akkor,

amikor több mint egymillió arab él az általunk katonailag ellenőrzött területeken. Hogyan védhetjük meg magunkat a külső ellenségek ellen humánus értékeink feladása nélkül? Ezek a problémák még égetőbbekké váltak a nyolcvanas években, a Libanoni Háború és az intifáda után, mikor a világ közvéleményének egy része nem egyszer hasonlította az izraeli katonákat a náci katonákhoz. A Holokauszt politikai célokra való felhasználása is problémákat jelent, melyekkel csak akkor lehet megbirkózni, ha minél többet tudunk a Holokausztról.

Az utóbbi évtizedben Izraelben a Holokauszt pedagógiai megközelítése az emberi értékekre helyezte a hangsúlyt, és fő célja az, hogy a tanulókat kritikus gondolkodásmódra nevelje (Carmon 1988, 87).

A tanulóknak nemcsak a történelmi tények megismerésére adunk alkalmat, hanem a tények mögött álló emberi érzelmek, vívódások megvitatására is. Nem csak a zsidók dilemmáit vetjük fel, hanem keresztény szomszédaikét is. Például emlékezetes számomra az a vita az osztályban, amelyre az 1935-ös nürnbergi törvények megismertetése nyomán került sor. Az a kérdés vetődött fel, hogy mit tehetett az a keresztény feleség, akinek zsidó származású volt a férje, vagy hogyan reagálhatott az a dachau-i német lakos, aki nap mint nap látta a közeli lágerben történeteket, mikor mindenki tudta, milyen retorziókra számíthat a totalitárius rendszerben.

Hamarosan kiderült, hogy ezekre a kérdésekre sem lehet egyszerű válaszokat adni, miután az ember ösztönei elsősorban önvédelemre sarkallnak, ez emberi gyarlóság. Másrészt hol van meghúzva az a határvonal, amit nem szabad átlépni, s mikor kell feláldozni az önérdeket elvekért avagy erkölcsi értékért? Mi a különbség a megérthető és az elfogadható között? Mi az, amit nem szabad semmiképpen elfogadni? A Holokauszt nem akkor kezdődött, amikor az emberekkel tömött vonatok elindultak a haláltáborok felé, hanem akkor, amikor a szomszédok s a munkatársak szemet hunytak embertársaik fokozatos megaláztatása láttán.

Ezeknek a kérdéseknek a megbeszélése révén azt szeretnénk elérni, hogy tanítványaink ne feketén-fehéren szemléljék a világot, hanem ismerjék fel, hogy a döntési helyzetek sokrétűek és komplikáltak, s ezeket stabil erkölcsi értékek alapján vizsgálják meg. A történelmi események élettapasztalattá válása elősegítheti, hogy tanítványaink a jövőben saját és embertársaik tetteit is ezeknek a tapasztalatoknak alapján és azokból tanulva szemléljék, és ha kell, bírálják.

A „feltámadási irányzat” helyét az „árvaság” megfogalmazása vette át, ami érettebb és a valósághoz közelebb álló megközelítés. Izrael állam első éveiben az új héber írók, például Mose Samir, úgy mutatták be az új zsidó generáció hőseit, mint akik a tengerből emelkedtek ki, születtek meg. Ez a feltámadás kimondottan Izrael földjéhez kötődött, szerintük csak itt lehetett egy zsidónak valódi új életet kezdeni, s élni. Ez azt jelentette, hogy a régi diaszpóraélettel szakítani kellett, és mindenestül el kellett feledni. A „szabre” alakjában egy új emberideál fogalmazódott meg, a bátor és erős honfoglalóé. Ez az ideál majdnem a hatvanas évekig uralkodott. Természetesen minden fiatal izraeli ilyen akart lenni, izmos, vakmerő és derűs. Csakhogy a szüleik mások voltak: szomorúak, megalkuvók, még az öltözetük is furcsának tűnt, sokszor

vastag európai szövethálókat hordtak itt, a forró, sivatagi éghajlaton. Otthon idegen nyelveken beszéltek egymás közt: románul, lengyelül, jiddisül, magyarul, arabul is, és az első elemiig a gyerekek se tudtak héberül. A cionista etosz árnyékában megőrizték régi szokásaikat, hagyományaikat, mindazt, amit a feltámadás vagy megújulás nevében el kellett volna felejteniük.

A második generáció két világban élt, egy előretörő állam- és nemzetalapítóban, s egy árnyékvilágban, melyet a régi diaszpóraélet maradványai népesítettek be. Ezt a világot mégsem lehetett elfelejteni vagy kitörölni, s ezért a „feltámadás” egyre kevésbé fedte a mindennapi realitást. A „feltámadás” szemszögéből nem lehet a Holokauszt eseményeit sokoldalúan szemlélni, az „árvaság” viszont hűen jellemzi a mai izraeli tanárok helyzetét. Ők maguk nem túlélők, hanem azoknak a gyermekei, a Holokauszt második generációja (héberül Dor Seni, ami ma már önálló jelentéssel bíró fogalom). Ez a generáció nem ismerte nagyszüleit, és kiterjedt családjuk tagjait, sokan közülük egykeként születtek, még a testvéri érzést sem tapasztalták meg. Gyakran meggyilkolt, általuk nem ismert családtagjaik nevét viselik. Szüleik traumáit ők is magukban hordozzák. Az „árvaság” fogalmának használata azt a felismerést jelenti, hogy a Holokauszt miatt nincs a zsidó történelemben organikus folytonosság, és ez elősegíti a Holokauszt racionalizálását (Carmon 1988, 88).

Az „árvaság” felismerése révén megértettük, hogy volt múltunk, gazdag kultúránk Izrael állam alapítása előtt, amit nem ismerhettünk meg a Holokauszt miatt, de gyászoljuk, és fájlaljuk hiányát. Mit mesélhet egy „árva” a nagypjáról, nagyanyjáról, akiket nem ismert? Hogyan taníthatja hitelesen egy tanár azt a kultúrát, amelyben nem élt? Lehet-e mély értelme izraeli identitásunknak, lehet-e maradandó a régi zsidó kultúra háttere nélkül?

Az utóbbi években a Holokauszt tanítása előtt egyre nagyobb figyelmet szentelünk a zsidó élet és kultúra bemutatásának. Az iskolákban elterjedt az úgynevezett „sorasim”, azaz gyökereket kereső, felfedező munka. Ennek keretében a gyerekek otthon interjúkat készítenek nagyszüleikkel az egykori zsidó életről, szokásaikról a különböző országokban. Képeket, könyveket és különböző tárgyakat gyűjtenek össze a családtagoktól, ha lehet, még régi recepteket is, amiket ki is lehet próbálni. Ezek az órák az osztály tanulói körben ülve hallgatják társaik beszámolóit, nézegetik egymás családi fényképeit, tárgyait. Ha a tanár is közéjük ül, s saját családjáról is mesél, felejthetetlen élményben lesz része. Ezek az órák eltűnnek azok az előítéletek, gúnyolódások, melyek a szürke hétköznapiakban megszorítják az együttlétet. Nem kevésbé fontos az sem, hogy ezáltal világossá válik az a tény, hogy nagypapáink nem csak megalázott „heftlingek”^{*} vagy csonttá fogyott üldözöttek voltak, hanem gazdag kultúrájú emberek, akik szerettek olvasni, szórakozni, kirándulni, sportolni, tanulni, vagy éppen pihenni, pont úgy, ahogy mi is.

Ma ismét az a feladat áll előttünk, hogy megtaláljuk azokat a pedagógiai eszközöket, amelyekkel az időben egyre távolodó történelmi eseményt, a Holokausztot a mai

* Häftling (német): internált. (*A szerk.*)

tanítványok életében is érvényes mondanivalóval tölthetjük meg. A történelmet, s így a Holokausztot is mindig a dinamikusan változó jelen szemszögéből nézzük, és ezáltal értelmezzük a magunk számára. Hogyan akarjuk látni magunkat a jövőben? Akarunk-e örök áldozatként élni, minden külső kritikában antiszemitizmust vélni, vagy árvaságunkat megértve és nem felejtve, nyitott szemmel, de az emberekben bízva folytatni utunkat? Az izraeli társadalom célja ma az, hogy a Holokauszt tanulmányozása és tanítása által megerősítse a zsidóság egységét, nem csak Izraelben, hanem az egész világon, hogy biztosítsa a Holokauszt áldozatainak méltó tiszteletét, és hogy védje minden emberi kisebbség jogait (Firer 1988, 19).

Irodalom

Gossmann, Chajke 1965. *Anséj Hamachteret*. Moreset. Sifriat Hapoalim.

Baruch, Chava 1997. *Gettó Budapest. Ifjuno vöjichudo sel tahalich hagetoizacia vöhakijum hajehudi bebirat Hungaria*. Jerusalem. MA-disszertáció.

Weingarten, Yerachmiel 1979. *Janusz Korczak Hajehudi Hameune*. Tel Aviv: Hocaat Bronfmann.

Firer, Ruth 1988. Teaching the Holocaust in Israel, 1945–1993. In Garber, Zev – Berger, Alan L. – Libowitz, Richard (eds.): *Methodology in the Academic Teaching of the Holocaust*. Lanham, MD: University Press of America.

Carmon, Arye 1988. Teaching the Holocaust in Israel: The dilemma as a disturbing reality and pedagogical concept. In Garber, Zev – Berger, Alan L. – Libowitz, Richard (eds.): *Methodology in the Academic Teaching of the Holocaust*. Lanham, MD: University Press of America.

